

Wer iz wer – de vaderlanden van Kadja Molodowsky

Willy Brill

Emoties hebben een geschiedenis, ze zijn gekoppeld aan ervaringen. De nu eens felle, dan weer ingehouden emoties van de dichteres Kadja Molodowsky hebben de kracht van geschiedschrijving. Ze doen verslag van haar ervaringen gedurende haar tachtig jaar lange levensreis. Wie haar biografische gegevens kent zal zich er niet over verbazen dat in haar poëtische werk zoveel symbolen te vinden zijn die betrekking hebben op haar reizen over de wereld: treinen, schepen, zeilen, een routekaart, een kompas en zelfs het gevleugelde paard Pegasus, dat verleerd heeft te vliegen en stapvoets naast haar gaat.

Kadja werd geboren in 1894 in Bereza-Kartuska, een sjtetl in de provincie Grodno, het toenmalig Poolse Litouwen. Daar groeide ze op, kreeg onderwijs in Jiddisj, Hebreeuws (ongewoon voor een sjtetlmeisje), Russisch, geografie en filosofie, en voltooide haar opleiding in Warschau met een certificaat dat haar in staat stelde Hebreeuwse les te geven aan kinderen op seculiere joodse scholen. Na haar opleiding werkte ze als lerares in verscheidene steden van Rusland. De Eerste Wereldoorlog alsmede de politiek chaotische situatie ten tijde van de revolutie dreef haar van de ene stad naar de andere, Bialistok, Odessa, Kiev, waar zij als lerares aan lagere scholen in haar onderhoud voorzag. De pogrom in Kiev in 1920 deed haar terugkeren naar Warschau. Ze werkte er als lerares Jiddisj op een dagschool, en onderwees Hebreeuws op een avondschool.

In het begin van de dertiger jaren onderneemt ze een uitgebreide reis door Duitsland, waar zij geconfronteerd wordt met het vijandige nazisme. Ze neemt de wijk naar Parijs, vestigt zich daar, en emigreert in 1936 naar Amerika. In 1949 zoekt ze haar heil in Israël, maar keert na drie jaar terug naar New York, waar zij tot haar dood in 1975 heeft gewoond.

Vanaf haar vroegste jeugd schreef Kadja gedichten, maar ze zag zichzelf niet als een dichteres. Tot ze in 1920, tijdens haar verblijf in Kiev, ontdekt werd door Dovid Bergelson en Der Nister. Twee van haar vroegste gedichten werden in Kiev gepubliceerd in het orgaan van de pas opgerichte schrijverskring *Ejgens*. Haar eerste bundel, *Chesjwndike necht* (Herfstnachten) kwam uit in Wilne in 1927. Daarin tekent zich reeds het complexe weefsel van haar hele oeuvre af, een mozaïek van stemmingen en dissonanten, haar hang naar *althejmisjkeit*, en toch dat rusteloos zoeken naar een nieuwe horizon.

Enkelen van haar literaire beoordelaars blijken een gevarieerd beeld van de dichteres te hebben gehad. De criticus Sjmoeël Niger leest in haar eerste gedichtenbundels veel boosheid, 'en te veel boosheid is net als te veel goedheid geen verdienste voor poëzie'. Later ontdekt hij toch een glimlach bij Kadja, bij voorbeeld in de laatste strofe van haar gedicht *In chodakes* (in leren laarzen), waar haar voeten ingekropen zijn, omdat ze weer eens geen dak boven haar hoofd heeft en op stap gaat.

און כאָטש מיין האַרץ איז שוין אַביסל כריפעוואַטע,
זײַנען שטאַרקע נאָך ווי שטיין די פֿיס.
כ'וועל אזויפֿיל האָבן צו דערציילן –
ווי די טײַכן אַלע זײַנען ביטער,
ווי די טײַכן אַלע ווילן ווערן זיס.

En al is mijn hart een beetje krakkemikkig,
van steen zo sterk zijn nog mijn voeten.
'k Zal heel wat te vertellen hebben:
alle rivieren, ze zijn bitter,
alle rivieren worden zoeter.¹

In de korte karakterschets die de schrijver Melech Ravitch van haar maakte in zijn *Leksikon* komt een vrolijke jonge vrouw naar voren. Hij beschrijft een ontmoeting tussen haar en de schrijver I.J. Singer in de schrijverskring Tłomaczka 13, in Warschau. Singer was een humoristische man die vol grappen zat. ‘*Kadya iz gewen dos dankbarste poeblikoem far im. Ejder Singer zogt noch arois dem chap foen a witz, lacht sjoin Kadya – zi lacht zejer sjtark, wi ir sjtaiger iz – oen mir alle lachn mit oen mir wejsn afile nisjt farwos.*’

Anderen, onder wie Jakob Glatstein, Rochl Korn en H. Leivik zagen in haar de belangrijke schrijfster die ze was, de grootmeesteres van het nederige woord.

Kindergedichten

Je moet een goede lezer zijn om het waarom van haar composities te herkennen. Soms schrijft ze scenisch, soms in een straf rijm, dan weer laat ze maat en rijm geheel varen en geeft ze de regels een onbegrensde vrijheid.

Haar grote liefde voor kinderen verwoordt zij in lichtvoetige en grappige versjes, die in 1931 in Warschau werden gepubliceerd². De ondertoon ervan is weliswaar ernstig, want wonend in Warschau werd ze dagelijks geconfronteerd met de sociale achterstand en armoede van de Warschause joden. ‘De gedichten die ik destijds schreef’, zo verklaart zij in haar latere autobiografie, ‘zijn een weergave van het zware en zorgelijke joodse leven. Ik kon mij van die stemming niet losmaken.’ Zodra zij haar pen ter hand nam zag ze vrouwen met kapotte schoenen op straat bagels verkopen, ze zag kinderen - arm, ondervoed, slecht gekleed – langs de huizen leuren met veters, potloden, knopen en andere waardeloze spullen om het schamele inkomen van hun ouders aan te vullen.

De kindergedichten las zij voor in haar klas. De leerlingen genoten ervan en klaptten in hun handen. ‘Ik ontdekte het wonder van het overleven, de kinderen waren in staat een druppel vreugde te persen uit hun moeilijke bestaan. Hoewel ik hen onderwees, leerden zij mij meer dan ik hen.’ Het vaak wrede proza van de werkelijkheid wist zij te herleiden tot poëzie waarin alle beloftes nog open liggen, zoals in het lieflijke versje over Olke met het blauwe parasolke.

*Hinter Warsje, ek ochote / a hoif mit blote
woint dort Olke / mit der bloier parasolke.*

In een Warschause achterbuurt, waar levenslust doodloopt /
in een hof vol modder, woont Olke / met haar blauwe parasolke.

Zes jaar oud is Olke, maar ze is al een ‘moid’, een meid die moet werken. ‘Hout hakken!’ roept vader. ‘Water halen!’ roept moeder. ‘Aardappels schillen, hemden wassen, de baby wiegen, knopen aannaaien!’ Maar als Olke haar blauwe parasolke opent ziet zij een andere wereld. Dan heeft ze een dak boven haar hoofd zo blauw als de hemel. Dan worden de knopen de wielen van een trein:

Oen s'faift di ban, oen Olke fort awek / het wait, het wait, iber a waisn weg.

Daar fluit de trein, en Olke vertrekt / verder dan ver, over een sneeuwblanke weg.

Treinen

Kadya's eigen wegen hebben een andere loop. Haar wegen worden metaforen voor onzekerheid en stomme angst, wanneer zij tijdens haar reizen door Duitsland geconfronteerd wordt met de werkelijkheid. Rechtstreekse waarneming en dichterlijke verbeelding wisselen elkaar af:

Di reder jogn zich wi bejze hint / biln, raisn sjtiker erd /

Spoorstaven draven voort als boze honden / ze blaffen en verscheuren stukken aarde.

Di gramen forn zich wi maiz / flinke, oentertenik / flaisik.

Rijmwoorden reizen mee als muizen / krachtig, volgzzaam, vlijtig.

s'Iz jor – toiznt nain hoendert finf oen draisik.

Dit is het jaar negentienhonderd vijfendertig.

Di ban wert hejzerik /

De trein wordt schor.
In groikejt foen farnacht a sjwartse sjpin-
 in het grijs van de avond een zwarte spin –
dos ligt Berlin - - -
 daar ligt Berlijn - - -

Gelasn sjtelt zich op di ban / Di rejne rase gejt in sjpan.
 Gelaten stopt de trein / Het reine ras loopt in de pas.
Oif waise sloepes sjwartse waizers tsaign: / - birger, bite sjwaign.
 Op witte borden wijzen zwarte letters: - Bürger, bitte schweigen.

Als de trein verder rijdt in het grauwe ochtendlicht, verwacht de zwarte spin zich in zijn web. Achter haar zwijgt Berlijn.³

Amerika

Na haar emigratie in 1937 verschijnt in Chicago haar gedichtenbundel *In land foen main gebejn* (In het land van mijn gebeente), een titel die voor meerdere uitleg vatbaar zou kunnen zijn. Is dat land haar gebeente waar ze in woont? Is het een verwijzing naar haar geboortegrond, of juist naar het nieuwe land waar haar gebeente eens zal rusten?

Een feit is dat zij, dwalend door New York, herhaaldelijk een reservoir van herinneringen aanboort. Ze ziet een armoedig klein huisje in gesprek met de Empire State Building. De Empire State buigt zich voorover als een vraagteken, steekt dan brutaal zijn hoogste toren omhoog en zegt tegen het kleine ding:

Zest, mit main hechstn koepnernem sjpits /
hob ik farsjnitn in himl a brone,
oemzist hot dain zejde mit tsiterdike hent /
mechadesj gewen di lewone.
 Zie je, ik heb mijn koperen spits /
 als een sikkkel in de hemel gedreven.
 Jouw grootvader heeft met bevende handen /
 tevergeefs de nieuwe maan gezegend.

In een ander gedicht hoort zij de oude kraai (haar herinnering) krassen.
 Ook hier in New York, in de Bronx fladdert het dier boven haar hoofd:

Een winkel is geen *krom*, maar een *store*,
 een vader is hier niet bebaard maar geschoren.

Het verleden, in welke vorm dan ook, blijft deel uitmaken van haar heden. Ze komt in haar verzen niet naar voren als iemand die oude waarden vervangt en zich een nieuwe identiteit aanmeet. Ze heeft een verholen manier van omkijken en scheidt zo een totaalbeeld. De gehechtheid aan haar kinderjaren ('de witte kersenboom') kleurt de buitenwereld en beïnvloedt al haar bespiegelingen.

דער ווייסער קארשנבויס

דער ווייסער קארשנבויס –
 דינע צווינגן מוזן פליגלען זיין.
 ווי דען זשע אנדערש וואלט ער נאכגעפלוין מיר איבער דער וועלט,
 די ווייסע בליטן בליען,
 די בלעטלעך גרין צעהעלט.

דער גרויער שפערל, די פֿעדערלעך צעפוישט פֿאַר גליק,
האַט פֿולן שנאַבל מיט טשיריק-אשיריק.

אַ נעסטל פֿינצטערט אויפֿן שפיץ –
פֿון ווינט צעטרייסלט? צי פֿאַרברענט פֿון היץ?

און טעג אַזויפֿיל שוין –
אַזויפֿיל באַנען, שיפֿן –
אַזויפֿיל שפראַכן, שטאַלענע באַגריפֿן,
אַזויפֿיל גרענעצן, פֿאַספֿאַרטן, אומגליקן און ריסן,
אַזויפֿיל פֿאַליציי האַט געחתמעט מיין פֿאַפֿירענע געוויסן –

ווען שטילקייט פֿרעסט דעם הימל,
די נאַכט און זיך אַליין –
מיין ווייסער קאַרשנבוים
בלייבט ביי מיין פֿענצטער שטיין.

De witte kersenboom⁴

De witte kersenboom –
zijn twijgen moeten wel vleugels zijn.
Hoe vloog hij anders de wereld over
mij achterna
met zijn bloeiend witte bloesem,
met zijn lichtend groene lover.

De grauwe mus, haar veren opgeboid als een vedette,
heeft een volle snavel met gekwetter.

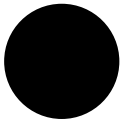
Duister is zijn nest dat in de boomtop hangt –
Door wind verstoord? Door vuur verbrand?

En zo veel dagen, uren -
zo veel treinen, schepen –
zo veel talen, ijzeren structuren
zo veel grenzen, paspoorten, rampen en ellende,
zo veel agenten die mijn papieren geweten stempelen -

Wanneer stilte de hemel, zichzelf en de nacht
opslokt - staat mijn witte kersenboom
nog steeds bij mijn venster op wacht.

Alleen koning David is gebleven.

Onder deze titel verschijnt in 1946 haar volgende boek. Alle gedichten daarin hebben betrekking op de sjoa. De titel verwijst naar de klacht van Koning David als hij de dood van zijn zoon Absalom verneemt (2 Samuel 19:1). Behalve verdriet om het verlies van haar familie is het de onuitwisbare smet op de schepping die ze in deze verzen tot uitdrukking brengt. Bij voorbeeld het gedicht, schrijnend als een wond, waarmee zij zich richt tot *El Chanoen* (Genadige God) met het verzoek een ander volk te kiezen, want 'ons rest geen bloed meer, de aarde is te klein voor onze graven.'

Genadige God,
 heilig een ander land, een andere berg.
 Wij hebben alle velden, elke steen
 al onder heilige as bedolven.
 Met grijsaards,
 jeugdigen
 en zuigelingen hebben wij betaald
 voor iedere letter van uw tien geboden.
 Genadige God,
 verhef uw vlammend aangezicht,
 bezie de volkeren der aarde,
 schenk hun uw profetieën en uw boetedagen.
 In alle talen prevelt men uw woord,
 wijs hun uw daden,
 uw paden van beproeving.

אל חנון,
 הייליק אן אַנדער לאַנד, אן אַנדער באַרג,
 מיר האָבן אַלע פֿעלדער שוין און יעדן שטיין
 מיט אַש, מיט הייליקן באַשאַטן.
 מיט זקנים,
 און מיט יונגע,
 און מיט עופֿעלעך באַצאָלט
 פֿאַר יעדן אות פֿון דייןע צען געבאָטן.

אל חנון,
 הייב אויף דיין פֿייערדיקע ברעם,
 און זע די פֿעלקער פֿון דער וועלט –
 גיב זיי די נבואות און די יום-נוראָים.
 אין יעדן לשון פרעפלט מען דיין וואָרט –
 לערן די מעשים זיי,
 די וועגן פֿון נסיון.

En zelfs vraagt ze hem de *Sjechine*, zijn Goddelijk Aanschijn van ons weg te nemen.

אל חנון,
 גיב פראַסטע בגדים אונדז,
 פֿון פֿאַסטעכער פֿאַר שאַף,
 פֿון שמידן ביי דעם האַמער,
 פֿון וועש-וואַשער, פֿון פֿעל-שינדער,
 און נאָך מער געמיינעס.
 און נאָך איין חסד טו צו אונדז:
 אל חנון,
 נעם צו פֿון אונדז די שכינה פֿון גאונות.

Genadige God,
 geef ons alleen wat alledaagse plunje
 van schapenhoeders,
 van smeden bij hun aambeeld,
 van wasbazen en vilders
 en van nog nederiger stiel
 En schenk ons nog één gunst:
 Genadige God,
 neem weg van ons de goddelijke Schijn van uw Aanwezigheid.

Passport photograph, Molodowsky, United States of America. Around 1950.

Kadya Molodowsky heeft veel etappes afgelegd, ze bezocht steden en landen en vertrok weer. Was de werkelijkheid verderop misschien toch weer dezelfde en even onvolmaakt? Betekent het dat een mens in elk nieuw vaderland een vreemde blijft?

In haar dichterlijke regels reizen de beelden van alles wat geweest is met haar mee en geven vorm en maat aan haar levenswerk. Het gedicht *Maine 'foterlender'* zou haar definitieve epiloog kunnen zijn.

מיינע "פֿאָטערלענדער"

פֿאָטערלענדער מיינע,
ווער קען אייך אויסצייילן און דאָכטן?
סיידן ציטעריקע פֿיס, וואָס פֿילן
אַז שטרעקעס ליגן אייביקע און וואַרטן.

וואַרטן,
ווי אַ לייב אויף לויער,
וואַרטן,
זיכערע געדולדיק,
אַז פֿיס זאָלן אַנקומען אין טרויער,
פֿיס –
וואָס זיינען אייביק שולדיק.

שרפֿות –
וואַרטן, אַז מיר זאָלן צו זיי קומען,
אין שרפֿות האָט זיך גאַט צו אונדז געמאָלדן.
ימים –

וואַרטן, אַז מיר זאָלן אין זיי זינקען,
מיר האָבן איינמאָל שוין דעם ים געשפּאַלטן.

פֿאָטערלענדער מיינע,
קאַלטע, הייסע, זוניקע און טריבע,
איך קאָן אייך צוזאָגן צו אַקערן, צו זייען, צו באַזינגען,
נאָר כ'קען ניט צוזאָגן קיין ליבע.

איך בין פֿאַרליבט נאָר אין אַ קאַרשן-ביימל,
וואָס האָט געבליט, מיר דוכט זיך, אין אַ טאַג אַ העלן,
איך בין געגאַנגען אין אַ ווייסן קליידל
מיט אַ קרענצל גלעזערנע קאַרעלן.

פֿאָטערלענדער מיינע,
הייסע, קאַלטע, זוניקע און טריבע,
לאָמיר רעדן וועגן גאַט, און ברויט, און וואַסער,
נאָר לאָמיר מער ניט רעדן וועגן ליבע.

*Mijn 'vaderlanden'*⁵

Mijn vaderlanden,
wie kan jullie tellen in gedachten
tenzij een wankel voet die voelt:
hoe eeuwige verten liggen te wachten

Te wachten
als een leeuw op de loer,
te wachten –
zeker en geduldig
op onze huiverende voeten,
voeten –
eeuwig schuldig .

Vuren -
wachten op onze schreden,
in vuur is God ons verschenen.
Zeeën –
wachten om ons te verzwelgen,
want ooit hebben wij een zee gespleten.

Mijn vaderlanden,
koude, warme, zonnige en trieste,
ik kan je beloven te ploegen, te zaaien en te zingen,
maar niets beloven over liefde.

Mijn liefde gaat uit naar een kersenboompje
dat bloeide op een dag van paarlemoer,
ik droeg een wit japonnetje
en een glazen kralensnoer.

Mijn vaderlanden,
warme, koude, zonnige en trieste,
laat ons spreken over God en brood en water,
maar laten wij niet spreken over liefde.

Noten

¹ *In chodakes*. Uit: *Licht foen dornboim, lider oen poëmen*, Buenos Aires 1965.

² *Maiselech, far kinder oen joegnt*, Warschau 1931. Vele malen opnieuw uitgegeven met tekeningen van de beroemde schilder Manië Kats.

³ *Pasazjirn*. Uit: *In land foen main gebejn*, Chigaco 1937.

⁴ *Der waiser karsjnboim*. Uit: *In land foen main gebejn*.

⁵ Uit: *Onions and cucumbers and plums*, Sarah Zweig Betsky. Wayne State University Press, Detroit 1958.

Bronnen

Papirene Brikn, geklibene lider foen Kadya Molodowski, translated, introduced and edited by Kathryn Hellerstein. Wayne State University Press, Detroit 1999.

Main Leksikon, Melech Ravitch, Montreal 1945.

Jidisje sjaiber foen tswantsikstn jorhoendert, band II, Sj. Niger. New York 1973.

